

K IZRAZJU IN TIPOLOGIJI SLOVENSKE FRAZELOGIJE*

0 Beseda frazeologija nam pomeni dvoje: stalne besedne zveze in nauk o stalnih besednih zvezah. Stalnih besednih zvez je, kajpak, tudi v slovenščini dovolj, nauka o njih pa zelo malo, skoraj nič. Jezikoslovno smo namreč Slovenci še zmeraj preveč »dežela v razvoju«, in tako ni čudno, da je naša frazeologija kot veda še čisto v povojih. Trenutno premoremo le nekaj večjih zbirk frazeološkega blaga: najzajetnejši je Frazeološki slovar v petih jezikih, ki ga je l. 1960 pri DZS izdal Josip Pavlica (prim. kritiko S. Suhadolnika: Josip Pavlica, Frazeološki slovar v petih jezikih, JiS 1960/61, 200—205); potem sta tu še dve knjigi: *Pregovori, prilike in reki* Frana Kocbeka (Ljubljana, 1887) in *Slovenski pregovori, reki in prilike* avtorjev Frana Kocbeka in Ivana Šašlja (Ljubljana, 1934). (V teh dveh knjigah je zbrana tudi naša najobširnejša literatura o zadevni njuni problematiki; za novejši čas prim. še Zgodovina slovenskega slovstva, Slovenska matica, Ljubljana, 1956, str. 118). Poleg tega bi sem spadalo še večbesedno strokovno izrazje raznih ved, vsebovano v ustreznih publikacijah, zlasti priročnikih, slovarjih strok, kolikor seveda tudi to štejemo, kakor mi, k frazeologiji. In to je precej vse.

1 Pri frazeološkem izrazju je prvi problem ime za osnovno enoto frazeologije. Pavlica v svojem slovarju jo imenuje kar fraze (tako tudi Suhadolnik v kritiki tega slovarja). Vendar je izraz fraza v tej zvezi nekako neterminološki (prim. *ta človek govori same fraze*), v zameno zanj pa se nam ponuja izraz frazeologizem (tako npr. v knjigi N. M. Šanskega, ki je v marsičem pobudna za ta članek). Sam sem se odločil za izraz frazeologem, ki je analogen izrazu fonem, morfem, tonem, sintaksem ipd. Izraz frazeologem mi torej pomeni stalno besedno zvezo (ta izraz, t. j. stalna besedna zveza, je S. Suhadolniku sinonim za pregovore in jezikovne klišeje).

Prednost izraza frazeologem je, da ima tako rekoč tudi pomensko strukturo: to je pomenska večbesedna enota, različna od vseh drugih besednih enot, kot npr. *na vse kriplje*. Izraz frazeologizem bi lahko pomenil frazeološko (frazeologemsko) varianto; taka varianta frazeologema *na vse kriplje* je verjetno *na vse pretege*, morda tudi *na vso moč*; verjetno sta frazeološki varianti tudi *ne biti vreden počenega groša* in *ne biti vreden prebite pare*. Če takih primerov ne obravnavamo kot variante istega frazeologema, pride seveda v poštev razlaga s sinonimiko. — Od frazeoloških variant je treba ločiti frazeološke oblike, ki jih imajo npr. samostalniški frazeologemi (npr. *bela kava* — *bele kave* — *beli kavi* . . .) ali pridevniški (*hud ko hren* — *hudega ko hren* — *hudemu ko hren* . . .)

* Članek se opira na poseben tečaj predavanj študentom 3. letnika slovenistike v štud. letih 1971/72 in 1972/73 ter na predavanja v okviru ljubljanske podružnice Slavističnega društva Slovenije l. 1973. Radijska objava (precej širšega besedila) v jezikovnih pogovorih 1972/73 — vsega 7 enot.

ali tudi glagolski (*biti strah in trepet — je strah in trepet — bo strah in trepet — bi bil strah in trepet...*).

2 Na vprašanje, kaj vse je frazeologem, odgovarjamo pri nas do neke mere kolikor toliko enotno: frazeologem nam je tako besedna zveza s strukturo S (S) = stavek, ali več stavkov v okviru zloženega stavka) kakor tudi s strukturo dela prostega stavka (simbolizacija S/x , pri čemer je x nefrazeološki del strukture S); prim. za prvo npr. *Bolni zdravega nese* ali *Lastna hvala cena mala*, za drugo *zabiti si v glavo, krvava rihta, mlečni brat*. Naše izročilo prišteva torej k frazeologiji tudi pregovore, reke, prilike ipd., po našem mnenju upravičeno; jasno pa je, da so frazeologemi te vrste v primeri z nestavčnimi nekaj posebnega.

Ni pa pri nas enotnosti v poimenovanju frazeologemov s stavčno in nestavčno strukturo (s simboli: S -struktura, S/x -struktura). Raba omahuje med izrazoma *reklo* in *rečenica*. V skladu z večjim delom (po naši vednosti) slovenskega izročila sem se odločil za naslednjo terminološko določitev teh izrazov: *reklo* mi je frazeologem z nestavčno strukturo (npr. *vihati nos, strela gromska, rdeč ko rak, tu in tam, po navadi* ipd.), *rečenica* pa ima stavčno strukturo, natančneje rečeno: strukturo povedi, torej tip S (prosti stavek), S/S (podredje), $S/S + S$ (priredje) in kombinacija tega, (npr. $S/S + S$ rečenica s strukturo priredja, katerega ena sestavina je podredje); prim.: *Govoriti in delati je dvoje, Rana ura zlata ura; Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade; Konec dober, vse dobro; Ti očeta do praga, sin tebe čez prag* ipd. Primeri kot *roke gor* ali *roke na klop* so pač rekla, saj jih lahko rabimo v širšem sobesedilu (npr. *Vsi roke gor / na klop*). — Približno v takem, t. j. nestavčnem pomenu rabita izraz *reklo* že Pavlica in Suhadolnik, čeprav prvi nekako nedosledno; ta pomen se drži izraza *reklo* v glavnem tudi v S. Trdinove *Besedni umetnosti* (Ljubljana, 1958), medtem ko je Brezniku S/x -struktura v glavnem rečenica. Izraz *rečenica* je po našem primernejši za pojem stavčni frazeologem, ker že v srbohrvaščini pomeni to, kar stavek oz. poved, in si ga toliko lažje zapomnimo. Ker je gotovo, da se strokovnost (zlasti pa znanstvenost) kaže v veliki meri prav v enoumni in ustaljeni terminologiji, bi bilo gotovo koristno, ko bi se vnaprej pri nas držali tu razloženega pojmovanja obeh izrazov: *reklo* = S/x -struktura, *rečenica* = S -struktura.

2.0 Rečenice se glede na določene vsebinske in druge parametre dalje delijo na *pregovore*, *reke*, *izreke*, *prilike* ipd.; za medsebojno razločevanje teh izrazov (in njihovih t. i. mednarodnih ekvivalentov (ustreznikov), npr. *proverb*, *sentenca*, *parabola*) je gotovo zainteresirana posebno paremiologija; tisti, ki jo pri nas znanstveno gojijo, pa bi tudi slovenski frazeologiji gotovo zelo ustregli, ko bi v pregledni obliki napravili ta svoja pojmovanja dostopna naši širši javnosti (prim. poizkus te vrste pri Grafenauerju, *Narodopisje Slovencev II*, 1952), tu pa se s tem nadalje ne bomo več ukvarjali.

2.1 Iz našega pojmovanja frazeologema izhaja, da je to zmeraj le stalna zveza več besed. V tem smislu se seveda ni mogoče strinjati, da bi bil frazeologem (stalno reklo) lahko tudi ena sama beseda, četudi zloženka (prim. pri S. Trdinovi, n. m., str. 31 beseda *samopaš*); v tem primeru bi bile namreč frazeologemi tudi vse zloženke in sklopi, npr. tudi *živinozdravnik* ipd., kar očitno ne gre. Pač pa po vsej verjetnosti lahko govorimo o frazeologemih, kadar gre za zvezo predlog + x (kjer je x ena sama beseda), npr. *na lepem* (prim. še *na vsem lepem*; ali:

po navadi — po stari navadi, ali: avgusta = meseca avgusta; leta (sem ga čakala) = leta in leta ali dolga leta; ali baba, da ji ni para (= fest baba . . .): tu gre za okrajšave prvotnih dvo- ali večbesednih fraz. — Kot na zanimivost naj opozorim na nasprotno skrajnost, tj. na frazeologem iz več povedi, npr.: *Mož, jejte repo, da boste imeli ženo lepo. Mož: Če snem tudi kad in obroče, me nobena vzeti noče* (simbolizacija tako, da se za S ali S/S ipd. postavi pika).

3 Pri nas pa ni enotnosti, katere stalne besedne zveze so frazeologemi in katere ne. Po mojem gre za frazeologeme tudi pri strokovnih večbesednih izrazih (npr. *povedkov prilastek, delavsko samoupravljanje, temeljna organizacija združenega dela, jedrska eksplozija, prosti pad, ravnovesna lega . . .*). Da gre tu res za stalne zveze, se vidi po tem, ker se taki prilastki ne dajo zamenjati z drugimi (razen s popolnimi sinonimnimi, kakršni so npr. *povedkov/povedni/predikatni* ali *jedrski/nuklearni* ipd.). Slovar slovenskega knjižnega jezika (1970) terminov ne prišteva k frazeologemom (prim. posebno frazeološko in posebno terminološko gnezdo), prav tako pa mu je frazeologem (v SSKJ imenovan fraza) le »besedna zveza s samostojnim, od sestavlajočih (ga) besed različnim pomenom«, preostali frazeologemi so mu pač »stalne zveze« (prim. npr. SSKJ (1970), XVII, § 81 in § 82: »stalne in frazeološke zveze«).

4 Glede na predvidljivost pomena stalne besedne zveze (tj. frazeologema) na podlagi pomena njegovih posameznih slovarskih sestavin ločijo eni (npr. že citirani Šanski) štiri tipe frazeologemov; za slovenske ustreznike ruskim poimenovanjem predlagam izraze sestava, skup, sklop in zraslek.

4.0 Pri sestavih je pomen frazeologema enak vsoti pomenov posameznih njegovih sestavin, tj. besed, npr.: *Siti lačnemu ne verjame; odrasli otroci, nepre-skrbljeni otroci, dnevna soba, spalna srajca, osnovna šola, delavski svet, delavsko samoupravljanje, pravica do samoodločbe, svoboda vesti in prepričanja, predmetni stavek, temeljna organizacija združenega dela* ipd. Od prostih (nestalnih) besednih zvez se sestave ločijo samo po tem, da jih ne delamo sproti v govoru, ampak jih jemljemo — kakor sploh vse frazeologeme — že gotove iz spomina (pomnilnika); proste besedne zveze bi bile npr. *prezebli otroci, srajca za spanje, posoda za ponoči, svet delavcev, pravica do samoodločanja, osnovna organizacija združenega dela, organizacija skupnega dela* ipd.

4.1 Skupni so frazeologemi, v katerih imajo posamezne besede čisto poseben, enkratni pomen, npr.: *kriva prisega, mokrocvetoče rožce, ljubezen do bližnjega, častna reč, prijazne zvezde*; navadno bi se reklo brez prenesene rabe: *prisega na podlagi laži* ali *lažna prisega, nežne rožice, ljubezen do sočloveka, častna beseda, človeku naklonjene zvezde*. Ta skupina frazeologemov se vendar včasih težje loči od naslednje, kjer gre za prenesen pomen celotne besedne zveze.

4.2 Sklopi so frazeologemi (stalne besedne zveze) s prenesenim pomenom, npr.: *pretipati komu kosti* (pretepsti koga), *zavihati si rokave* (resno/odločno se lotiti česa), *belo pogledati* (začuditi se), *nastaviti zanko* (napeljati koga na kaj), *dobiti svoje* (biti tepen), ipd. Take besedne zveze imajo kot proste seveda slovarsko docela predvidljiv pomen, ki pa je različen od frazeološkega (pri besednih igradah gre pogosto za tako prvotno ali drugotno dekodiranje površinsko sicer enakih prostih oz. stalnih besednih zvez). Očitno so ti frazeologemi metaforični (izraz metafore ali prispodobe najdemo pri Pavlici).

4.3 Zrasleki pa so stalne zveze, katerih pomena niti približno ne moremo uganiti iz besed, ki ga tvorijo (nekatero teh besed ali oblik celo same sploh ne nastopajo in so kot kak frazeologemotvorni katalizator teoretično slabo podkovanemu slovníčarju povzročajo obilico težav pri stilnem vrednotenju in pri normiranju); nekaj primerov: *priti na kant, priti na boben, biti plat zvona, kozje molitvice, imeti za bregom, deveta briga, za vsako figo, iti rakom žvižgat, iti se solit, obesiti šolo na klin, na vse kriplje, polomiti ga* ipd. (V zadnjem primeru je ga morda tudi samo besedotvorni morfem.)

5 Kakor zgoraj že nakazano, se v frazeologemih dovolj pogosto poleg sicer neznanih besed uporabljajo tudi že odmrle oblike, kakor npr. v naslednjih: *Brez dela ni jela, Besede mičejo, zgledi vlečejo, O kresi se dan obesi; iti zamož, bog te sprimi* . . . Isto je z naglasi, npr. *One samé nam urjo roké, one samé nam glave vedre; Žive naj vsi naródi; odpusti nam naše dolgé* ipd.

6 Naslednji problem naše frazeologije je poimenovanje oblikoslovnih vrst frazeologemov s strukturo S/x (lahko bi jo imenovali tudi ne-S-struktura; povedano navadno: nestavčna struktura). Poizkus te vrste imamo pri Pavlici, in sicer v izrazih jezikovni kliše in besedni obrazec. Jezikovni klišeji so mu »nekaki jezikovni vložki, ki jih vstavljamo v govor ali pisavo, podobno kot klišeje v tisk in se zato tudi imenujejo jezikovni klišeji. To so različne predložne in prislovne zveze brez glagola (kot npr. *na vrat na nos, zlepa ali zgrda* in pd.) ter razne besedne figure (*javna tajna, huda ura, labodja pesem*) in pod. Teh brezglagolskih besednih zvez */. . ./« »/k/ onverzacijskih«* in *«korespondenčnih obrazcev«* Pavlica podrobneje ne določa.

Iz obširnejšega citata iz Pavlice se vidi, da mu kliše pomeni neglagolski frazeologem, konkretno pa navaja (ne da bi jih tudi poimenoval) prislovne in samostalniške primere. Neglagolski frazeologemi bi se v skladu s starejšim oblikoslovnim izrazjem lahko imenovali imenski ali nominalni, obsegali pa bi samostalniške, pridevniške in prislovne frazeologeme. Izraz kliše ni dober, saj imajo klišejsko naravo vsi frazeologemi, tudi glagolski; kot znano, je za frazeologeme sploh značilno, da ne nastajajo v govornem procesu tako, da bi v skladu z mislijo, ki jo hočemo izraziti, zapolnjevali ustrezen izbrani skladijski vzorec z besedami iz slovarja (pomnilnika), temveč iz le-tega jemljemo že gotove besedne zveze.

6.0 Predlagam torej, da se analogno besednim vrstam (seveda mutatis mutandis) govori o frazeoloških vrstah, torej o frazeološkem samostalniku, pridevniku (oba v pojmovanju samostalniška oz. pridevniška beseda sploh), prislovu, glagolu, in tudi o frazeoloških slovnicih besednih vrstah (členki, predlogi, vezniki) in o medmetu. Dejansko gre tu za t. i. fraze modernega jezikoslovja, tj. za samostalniško (ali nominalno), pridevniško, glagolsko itd., vendar z značilnostjo frazeologema, tj. stalne besedne zveze. Te frazeološke vrste si na kratko ponazorimo s primeri.

6.0.0 Frazeološki samostalnik: *višja sila, boljša polovica, avgijev hlev, adamovo jabolko, blagajev volčin; človek žaba, možicelj vstajač, študent prorektor, mož beseda; pravica močnejšega, pravica prve noči, politika dogovarjanja, sedež modrosti, zakon narave; zakon iz ljubezni, ljubezen na prvi pogled,*

blago z napako; človek, ki je zgubil prepričanje; ne tič ne miš, ne bodi ga treba, bog si ga vedi kdo. (Frazeologem *človek, ki je zgubil prepričanje* ima strukturo S/x/S, tj. nestavčni frazeologem z odvisnikom.)

6.0.1 Frazeološki pridevnik: *dobrega srca, odprte glave, dobrih rok, pridnih rok; pri pameti, v letih, z okusom, pri zdravju, od hudiča; za vsako rabo, za vsak dan, za k maši; dober ko kruh, čist ko zlato, dolg ko žrd, rdeč ko kri; lep prelep, nebeško lep, dober dober, lep, da ni mogoče povedati, kdo ve kakšen.* Preizkusni test za pridevniško naravo teh frazeologemov nam daje raba takih zvez v tipični skladijski paradigmi prilastek — povedkovo določilo: *ženska dobrega srca — ta je dobrega srca — iz zavora se je vrnila dobrega srca.*

6.0.2 Frazeološki prislov: *na silo, na moč, na ta način, iz srca, v tri dni, do kosti, do zadnjega, na pamet, s polno paro, na vsem lepem, na glas, na ves glas, za prazen nič, kar se da; prav nič, še malo ne, še kako, tako zelo, hitro hitro, meni nič tebi nič, leta in leta, leta (= dolga leta), gor in dol, čez drn in strn, slej ko prej, prej in slej, tu in tam, sem ter tja, kdaj pa kdaj, brž ko mogoče, čim prej, tem bolje, konec koncev, dan na dan, od glave do pet, od zore do mraka, vrag si ga vedi kam/kako, itd.* — V nominalni frazi ostajajo to prislovni frazeologemi, ne morda po konverziji pridevniški: prim. *govorjenje iz srca /na glas/ na ves glas* ipd.

6.0.3 Frazeološki glagol: *iti na živce, spravljati v zadrego, dvigati rep, vihati nos, delati neumnosti (napake, greh), napraviti poklon, dati poljubček, voditi za nos, iti mimo, gledati postrani, biti v napoto, biti napoti, imeti govor, držati besedo, napraviti sklep, napraviti prekršek, vzeti za ženo, pasti v nezavest, ustreliti kozla, priti k sebi, vršiti popravila* ipd.

6.0.4 Frazeološki členek: *kje neki, to se ve da ne, da le ne bi, tako rekoč, splošno govoreč, z drugimi besedami, kakor se reče, po pravici povedano, da po pravici povem, po mojem mnenju, prej ko ne, kako da ne, kako to da ne, tako tako, da da, nikakor ne...*

6.0.5 Frazeološki veznik: *če prav (npr. Če je prav mlada, ves svet ni njen), tudi če (=četudi), kljub temu da, ne glede na to da, medtem ko, potem ko, zato ker, namesto tega da, v primeru da, brž ko, ali — ali, zdaj — zdaj, ne samo — ampak tudi* ipd.

6.0.6 Frazeološki predlog: *glede na, v teku, s pomočjo, v očigled, ob priliki, v svrhu, z ozirom na.* (Večinoma so stilno slabši in jih naše slovnično izročilo pogosto odsvetuje; tako večkrat tudi frazeološke večbesedne veznike, kadar namesto njih lahko rabimo navadne enobesedne veznike.)

6.0.7 Frazeološki medmet: *dober dan, na svidenje, na veselo svidenje, bog daj srečo, strela gromska, strela vendar, hudiča vendar, bog moj, ježeš marija, oh joj prejoj, pri moji veri, pri bogu* ipd.

6.1 Frazeološke vrste imajo seveda oblikoslovne značilnosti, to se pravi — se sklanjajo, stopnjujejo, spregajo, imajo redne glagolske oblike ipd. Prim. *boljša polovica — boljše polovice* itd.; *dobrih rok — predobrih rok; priti k sebi — je prišel k sebi — pride k sebi; napraviti prekršek — napravljen prekršek; delati greh — delajoč greh — ne delaj greha,* ipd.

6.2 Tudi praktične slovaropisne vrednosti je odgovor na vprašanje, kaj je p o d s t a v a t e h f r a z e o l o š k i h v r s t (ali z drugimi besedami: kam naj jih kot slovarnik v slovarju postavim, in kam naj jih kot uporabnik slovarja hodim iskat). Pri samostalniških in glagolskih frazeologemih je podstava frazeologema samostalniška beseda oz. glagol, in pri teh dveh naj bi bil tudi frazeologem (npr. *višja sila* ali *človek žaba* ali *politika dogovarjanja*) zmeraj pri nadredni sestavini, torej pri *sila*, *človek*, *politika*; ali: *delati neumnosti*, *zgrešiti poklic* pri *delati* in *zgrešiti*. V pridevniških in prislovnih frazeologemih so dostikrat težave z določitvijo podstave, npr. v primeru *dobrega srca*: za uvrstitev v slovar pod prvo sestavino govori zloženka *dobrosrčen*, skladenjsko edino ustrezna pa je uvrstitev pod nadredni pojem, tj. pod *srce*. — Tako bi imeli enoten kriterij za uvrščanje in iskanje. Kadar se lahko zanemari vidik gospodarnosti ali pa glede na slabo jezikoslovno podkovanost bralca, pa je primerna uvrstitev takih zvez pod obema sestavinama (seveda le polnopomenskima). Jasno je namreč, da se ravnamo po skladenjski hierarhiji pri uvrščanju (in iskanju) frazeologemov tipa *na vse kripilje* ali *na lepem*, *na vsem lepem* (pod *kriplje*, *lep*).

7 Pri posameznih vrstah frazeologemov lahko preučujemo njihovo skladenjsko strukturo (to merilo je vsaj deloma upoštevano že pri primerih za posamezne frazeološke vrste zgoraj). Za primer na kratko le o strukturi skladenjskih samostalniških frazeologemov. Najbolj pogost se zdi samostalniški frazeologem s t. i. levim, tj. pridevniškim prilastkom (zlasti v strokovnem izrazju), npr.: *prvi maj*, *ново leto*, *bele noči*, *velika noč*, *sijamski dvojčki*, *blagajev volčin*, *kuhinjska sol*, *železna zavesa*, *združeno delo*, *pasji dnevi*, *zgubljene iluzije*, *ahilova peta*, *marijina srajčka*, *lovorjev venec* itd. V stilno zaznamovani stavi stoji tak prilastek seveda na desni: *strela gromska*, *sluga pokorni*, *Mati božja*, *trapa trapasta* (*sluga pokorni* je menda sploh samo desni prilastek kot frazeološki). Tudi frazeologemi s samostalniškim ujemalnim prilastkom (vsi razen pridevniških so po definiciji desni, torej tudi samostalniški ujemalni) so sorazmerno pogosti: *ptica pevka*, *študent prorektor*, *človek žaba*, *volk samotar*, *veter potepuh*, *starka zima*, *sirota Jerica*, *dedek Mraz*, *medved godrnjač*, *Ljubljana-Vič*, *Cankar kritik*. (Dovolj pogosta napaka (ali razvada) je pisava takih frazeoloških enot, povezanih z vezajem.) Nadaljnji tipi samostalniških frazeologemov z desnim prilastkom so še: npr. z golim neimenovalniškim samostalnikom (*korenine zla*, *moč teme*, *dan mrtvih*), s prilastkom, ki je sam nominalna fraza (*junak našega časa*, *vitez žalostne postave*, *sluga dveh gospodov*, *Ijudje dobre volje*, *organizacija združenega dela*), s predložnim prilastkom (*umetnost zaradi umetnosti*, *človek brez srca*, *boj za obstanek*, *kralj brez kraljestva*, *tekmovanje za prehodno zastavico*), s primerjalnim prilastkom (*človek kot gora*; *človek, kot jih je malo*), sploh s stavčnim prilastkom (*človek, kot jih je malo*; *človek, da mu ni para*) itd.

8 Frazeologeme je mogoče obravnavati tudi s stališča jezika, v katerem so nastali, tj. p o i z v o r u. S tega vidika so slovenski in neslovenski. Slovenski frazeologemi pa so analogno slovenskim besedam (tj. besedam, ki so del slovenskega jezika, ne pa morda samo del besedila v slovenščini) raznih vrst. Zadeva sicer ni posebno — kolikor sploh — raziskana, toda z gotovostjo lahko domnevamo, da so nekateri naših frazeologemov nadaljevanje praslovenske dediščine, drugi so nastali v slovenskem jeziku (oboji so t. i. a v t o h t o n i, prvotni slovenski frazeologemi, preostali frazeologemi pa so p r e v z e t i iz drugih jezikov, to

pa tako, da smo jih bodisi prevedli iz tujejezične predloge (kot npr. *Zdrav duh v zdravem telesu* iz lat. *Mens sana in corpore sano*) ali pa smo jih neprevedene adaptirali svojemu jezikovnemu ustroju (bodisi v izgovorjavi, pisavi, oblikoslovju — v vsem tem hkrati ali v posameznem — primer bi bil npr. *status quo*, ki je prilagojen slovenščini v izgovoru in sklanjatvi (prim. rod. *statusa quo*), ne pa tudi v pisavi (prim. pisavo *quo*, ne *kvo*)); nasprotno je frazeologem *corpus delicti* v vsem (razen morda v oblikoslovju, kolikor gre za *delikti*) prilagojen slovenščini, saj ga po slovensko tudi sklnjamo.

V skladu z mojim pojmovanjem take problematike pri besedju bi torej prevzete prevedene frazeologeme morali imenovati frazeološke kalke; popolnoma prilagojeni frazeologemi so sposojeni, le deloma prilagojeni pa tuji frazeologemi (za zadnja dva tipa prim. *corpus delicti* proti *status quo* oz. *corpus delicti*). Ostanajo nato še citatni frazeologemi, ki niso del slovenskega jezika, npr. že navedeni *Mens sana in corpore sano*. (Paralelizem z navadno besedo: kalk — *uvod*, sposojenka — *kliše*, tujka — *radio*, citatna beseda *Frau* ali *lady*.)

9 Frazeologeme lahko ločimo tudi glede na njihovega socialnega tvorca oz. nosilca. Po tem načelu lahko govorim o frazeologiji nespecializiranega človeka (nekako povprečnega člana družine in širšega socialnega nespecializiranega kroga, npr. v smislu občanstva in državljanstva), potem pripadnika starostne dobe, poklica, stroke, družbenega položaja, razreda ipd. Po tem kriteriju so frazeologemi splošni (nespecialni), starostni (npr. mladostniški, starostni, srednjedobni), poklicni, strokovni, socialni ipd. Gotovo so tudi časovno obarvani (zastareli, zastarevajoči, neologistični; pa spet sodobni in zgodovinski itd.).

10 Frazeologeme je mogoče raziskovati tudi glede na etimolgijo in glede na stilno vlogo v besedilu. Pri nas imamo tega zelo malo raziskanega.

Pavel Zdovc

Filozofska fakulteta na Dunaju

O VLOGI DIALEKTA PRI POUKU KNJIŽNEGA JEZIKA¹

Sociologija izobraževanja, ki tematizira odnose med šolo in družbo, in sociolingvistika, ki raziskuje razmerje med jezikom in družbo, sta že dalj časa v polnem razmahu in se lahko sklicujeta na važna spoznanja in odkritja. To velja tudi za tisto smer sociolingvistike, ki se pogloblja v razmerje jezik — družba z vidika socialnega okolja v okviru obsežnejše jezikovne skupnosti². Vendar se

¹ Predavanje v jezikoslovni in literarni sekciji 5. Koroških kulturnih dni v Celovcu 27. XII. 1973.

² Gl. B. Bernstein: *Class, Codes and Controle*. Volume 1: *Theoretical Studies towards a Sociology of Language*. London 1971 (*Primary Socialization, Language and Education*. IV). — *Familienerziehung, Sozial-schicht und Schulung*. Weinheim-Berlin-Basel 1971. (posebno P.-M. Roeder: *Sprache, Sozialstatus und Schulerfolg*.) — W. Pollak, *Bildungsbarriere — Sprachbarriere*. Die Zukunft. Sozialistische Zeitschrift für Politik, Wirtschaft und Kultur. 7/8 (april) 1972, 48—53. Upravičeno poudarja, da marsikatera trditve niso dovolj podprte z empirijo.